

Martin Faix

OD PRÁVA NA SEBAURČENIE K UNILATERÁLNEJ SECESII?

Abstrakt: Koncept sebaurčenia národov je hodný odbornej pozornosti z viacerých dôvodov. Vo svojich začiatkoch predstavoval politický cieľ, z ktorého sa postupne vyvinul jeden zo základných kameňov systému medzinárodného práva, normatívne zakotvený v Charte OSN, či ďalších dôležitých dokumentoch, napríklad v Paktach z roku 1966. Napriek tomuto pozoruhodnému vývoju a významu zásady sebaurčenia ako pravidla s účinkom erga omnes však jej obsah a rozsah aplikácie mimo obdobie dekolonizácie ostávajú nejasné. V súčasných diskusiách o legálnosti odštiepeneckých tendencií v Európe, či už v prípade Krymu, Katalánska či Škótska, právo na sebaurčenie pôsobí nielen ako ich živná pôda, ale je používané často ako hlavný argument, o ktorý sa legalita týchto snáh opiera. Je tak zrejmé, že zásadným sa stáva hľadanie riešenia rozporu zásady sebaurčenia a zásady územnej celistvosti. Kým časť súčasnej doktríny medzinárodného práva kladie dôraz na zásadu územnej celistvosti štátu a obmedzuje preto realizáciu zásady sebaurčenia na jeho vnútornú dimenziu, tj. v rámci existujúceho štátneho útvaru, iná časť odborníkov považuje v prípade existencie zvláštnych okolností za možnú i unilaterálnu secesiu. Tento príspevok predostrie argumenty v prospech kompromisného riešenia, ktoré nepodporuje exkluzivitu či subordináciu medzi oboma kľúčovými zásadami, ale naopak požaduje a stavia na ich vzájomnej koordinácii.

Kľúčová slova: sebaurčenie, územná celistvosť, vznik štátu, secese, Krym, Škótsko, Katalánsko

ÚVOD

Koncept sebaurčenia národov je pozoruhodným konceptom hneď z niekoľkých dôvodov. Je charakteristický prirodzenosťou svojho vývoja od myšlienky stelesnenej v podobe politického cieľa po jeho nespochybniteľné ukotvenie v medzinárodnom práve, zároveň je ale i predmetom kontinuálnych obmien pohľadu na jeho obsah a rozsah.¹ V neposlednej rade je i argumentom, o ktorý sa v súčasnosti opierajú snahy stále väčšieho počtu regiónov v Európe, ktoré sa pokúšajú o odštiepenie od materských štátov v snahe

¹ K problematike nn.zásady sebaurčenia z domácej literatúry pozri napríklad BALAŠ, Vladimír. Právo na sebaurčenie. *Právnik*. 1997, roč. 136, č. 2, s. 142–168; veľmi stručne potom DAVID, Vladislav – BUREŠ, Pavel – FAIX, Martin – SLADKÝ, Pavel – SVAČEK, Ondřej. *Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou*. 2. aktualiz. a přeprac. vyd. Praha: Leges, 2011, s. 84; MALENOVSKÝ, Jiří. *Mezinárodní právo veřejné: jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. 5., podstatně upr. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 115 a nasl., predovšetkým s. 124–127. Zo zahraničnej literatúry pozri napríklad: THÜRER, Daniel – BURRI, Thomas. Self-Determination. In: Rüdiger Wolfrum. *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Vol. IX. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 113 nn.; OETER, Stefan. Self-Determination. In Simma, Bruno at all [ed.]: *The Charter of the United Nations*. Oxford: University Press; München, 2012 Vol. 1, s. 313–334; TOMUSCHAT, Christian. Secession and Self-Determination. In: Marcelo G. Kohen. *Secession: international law perspectives*. New York: Cambridge University Press, 2006, s. 23–46; CASSESE, Antonio. *Self-determination of peoples: a legal reappraisal*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, 396 s.; SHAW, Malcolm N. Self-determination, human rights, and the attribution of territory. FASTENRATH, Ulrich et al. *From bilateralism to community interest: Essays in honour of Judge Bruno Simma*. New York: Oxford University Press, 2011, s. 590–608; SHELTON, Dinah. Self-determination in regional human rights law. *American journal of international law*. 2011, roč. 105, č. 1, s. 60–81; GORNIG, Gilbert-Hanno. *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker eine Problemschau*. Berlin: Duncker & Humblot, 2013; BIANCHINI, Stefano. *Self-determination and sovereignty in Europe*. Ravenna: Longo, 2013; STERIO, Milena. *The right to self-determination under international law*. London: Routledge, 2013; MAMMADOV, Müschfig. *Die Sezessionskonflikte im postsowjetischen Raum und das Selbstbestimmungsrecht der Völker*. Berlin: wvb Wissenschaftlicher Verlag Berlin, 2012.

realizovať vznik ich vlastných štátnych útvarov. K príkladom patrí odčlenenie Krymu od Ukrajiny, snahy Katalánska o vyhlásenie nezávislosti, či plánované škótske referendum o samostatnosti. Aspekty práva na sebaurčenie sú tak mimoriadne relevantnou problematikou i z pohľadu súčasného diania v medzinárodnom spoločenstve. Kapitola v úvode predstaví vývoj konceptu sebaurčenia a jeho súčasné ukotvenie v najdôležitejších dokumentoch medzinárodného práva. Následne sa zameria na dve zásadné otázky, ktoré vyvstali s koncom dekolonizácie, a to samotná použiteľnosť zásady sebaurčenia mimo dekolonizačný kontext a jej rozsah, respektive modalita realizácie. Hlavná pozornosť bude v tejto stati venovaná otázke, či výkon práva na sebaurčenie je realizovaný výlučne v rámci existujúcich hraníc štátu (vnútorné sebaurčenie), alebo môže viesť, vstupujúc tak v konflikt so zásadou zachovávanía územnej celistvosti, i k teritoriálnym zmenám existujúcich štátov (externé sebaurčenie) v podobe unilaterálnej secesie, tj. odtrhnutia od materského štátu jednostranným vyhlásením nezávislosti.

1. KONCEPT SEBAURČENIA A JEHO (NESPORNÉ) NORMATÍVNE ZAKOTVENIE V MEDZINÁRODNOM PRÁVE

Koncept sebaurčenia národov vo svojich počiatkoch predstavoval politický cieľ, ktorému sa normatívneho zakotvenia v medzinárodnom práve dostalo až oveľa neskôr, pričom v súčasnosti predstavuje „jednu zo základných zásad medzinárodného práva“.² Myšlienka sebaurčenia tiež nikdy nebola vnímaná staticky, ale bola vždy ovplyvnená súdobými predstavami o zmysle, úlohách a funkciách štátu, ale i predstavami o fungovaní a zmysle medzinárodného spoločenstva. Dôkazom toho je chápanie konceptu sebaurčenia napríklad v kontexte dekolonizačného procesu, ktorý bol, ako bude nižšie vysvetlené, nielen impulzom pre normatívne zakotvenie myšlienky práva na sebaurčenia, ale napokon sa stal vlastne i jeho limitom. Napriek dynamickému charakteru, pre ktorý je imanentná i určitá nestabilita, sa koncept sebaurčenia vyvinul do jedného z nosných inštitútov medzinárodného práva.

Moderný koncept sebaurčenia má svoj politický pôvod v Deklarácii nezávislosti Spojených štátov amerických (4. júl 1776), či v myšlienkach francúzskej revolúcie.³ Ďalšie obdobie, tj. 19. storočie a začiatok 20. storočia, priniesli interpretáciu a presadzovanie sebaurčenia ako zásady, z ktorej vyplýva právo každého národa na vytvorenie samostatného, nezávislého a národnostne homogénneho štátu. Príkladom praktickej realizácie tejto myšlienky bol vznik celej rady štátov na troskách Rakúsko – Uhorska, Osmanskej ríše či cárskeho Ruska po skončení prvej svetovej vojny. Proces vývoja sebaurčenia ovplyvnila i sovietska doktrína. Socialistické hnutie a októbrová revolúcia sa s touto stotožnili, avšak leninské a stalinistické chápanie bolo charakteristické utilitaristickým prístupom, tj. právo na sebaurčenie ako kolektívne právo malo existovať len v prípadoch, kedy slúžilo ako zámieňka pre triedny boj proti útlaku buržoázie a v prospech (socialisticky chápanej) spravodlivosti.⁴ Zdôrazňovaná bola tzv. externá dimenzia, keď

² ICJ, *Case Concerning East Timor (Portugal v. Australia) (Judgment)*, ICJ Reports 1995, s. 102, odst. 29.

³ Samotná myšlienka sebaurčenia sprevádza ľudstvo od jeho počiatkov a v Európe ho môžeme nespochybniteľne vystopovať napríklad už koncom 16. storočia v kontexte boja Holandska proti španielskej nadvláde (BALAŠ, op. cit., s. 143–144).

sebaurčenie malo poskytovať právo na odrhnutie utlačovaných národov a poskytnúť im tak možnosť určiť vlastný politický osud v rámci medzinárodného spoločenstva.⁵ To platilo i pre národy koloniálnych štátov, ktoré sa ho mohli dovolávať voči imperialistickým koloniálnym mocnostiam.

Ďalším mílnikom vývoja bolo zakotvenie zásady sebaurčenia do *Štrnástich bodov* prezidenta Spojených štátov amerických Woodrowa Wilsona. Použitie pojmu „mílnik“ je v tomto prípade príhodné. Wilson ideu sebaurčenia (on sám v tej dobe používal výraz *self-government*) rozvíjal dlhodobo. I keď pri pohľade na premeny jeho názorov v čase môžeme konštatovať určitú nesúrodosť, faktom ostáva, že patril medzi prvých, ktorí sa pokúšali ju presadiť v medzinárodných vzťahoch a dať jej určitý obsah.⁶ Vyjadrením jeho liberálnej politickej filozofie odmietajúcej podporu pokračovania veľkých európskych impérií sa stalo práve *Štrnásť bodov* z 8. januára 1918 priamo nadväzujúcich na jeho prejav pre americkým senátom dňa 2. januára 1917. Tento dokument, respektive jeho obsah, sa stal po skončení prvej svetovej vojny základom pre jednania s Centrálnymi mocnosťami. Wilsonovu koncepciu sebaurčenia postretli snahy o dezinterpretáciu, či dokonca diskreditáciu, ktoré ju posúvali do extrémnych polôh v zmysle neobmedzeného práva akejkoľvek etnickej skupiny na politickú nezávislosť. Parížske zmluvy tak nakoniec myšlienku sebaurčenia nerealizovali dôsledne, ale i tak sa stala súčasťou komplexných povojnových dohôd zaručujúcich ochranu menšín v nacionalizmom rozvrátenej Európe.

Rovnako mandátny systém Spoločnosti národov (čl. 20 Paktu Spoločnosti národov)⁷ bol skôr kompromisným riešením. Idea sebaurčenia v Pakte SN normatívne ani myšlienkovy zakotvená nebola, a nemožno teda hovoriť o sebaurčení ako právnom koncepte. Po prvej svetovej vojne však zažil prerod z nástroja revolučných nacionalistických hnutí 19. storočia k politickému cieľu, ktorý sa stal predmetom medzinárodných vzťahov a i medzinárodnoprávného diskurzu.⁸ Túto premenu a zároveň charakter potvrdzuje medzinárodným právnikom dobre známy spor o Aalandské ostrovy, v ktorom predstavitelia ostrovov patriacich pod Fínsko formálne žiadali o pripojenie k Švédsku. Medzinárodný výbor právnikov (*International Committee of Jurists*) i Výbor spravodajcov (*Committee of Rapporteurs*), ktoré sa otázkou Aalandských ostrovov zaoberali, explicitne potvrdili, že koncept sebaurčenia národov bol medzivojnovom období len politickým a nie právnym konceptom.⁹ Podotknime len, že Aalandské ostrovy, ktoré boli do

⁴ THÜRER – BURRI, *Self-determination*, op. cit., s. 114, odst. 3; RAIČ, David. *Statehood and the law of self-determination*. The Hague: Kluwer Law International, 2002, 495 s. (s. 184–188).

⁵ CASSESE, Antonio. *Self-determination of peoples: a legal reappraisal*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 117.

⁶ RAIČ, op. cit., s. 177–184. K Wilsonovskému chápaniu konceptu sebaurčenia pozri tiež: BALAŠ, op. cit., s. 146–148; CASSESE, op. cit., s. 19–23; WHELAN, Anthony. *Wilsonian Self-Determination and the Versailles Settlement*. *International and Comparative Law Quarterly*. 1994, č. 43, s. 99–116.

⁷ Ďalej len Pakt SN.

⁸ Pozri HOBZA, Antonín. *Úvod do mezinárodního práva mírového*, část I., Praha 1933, s. 74.

⁹ Medzinárodný výbor právnikov o.i. uviedol: „Aj keď zohráva zásada sebaurčenia významnú úlohu v modernom politickom myslení, predovšetkým v období po Veľkej vojne, neexistuje o nej v Pakte spoločnosti národov žiadna zmienka. Uznatie tejto zásady v určitom počte medzinárodných zmlúv nemôže byť chápané ako dostatočné k tomu, aby mohla byť chápaná za pravidlo rovnocenné s pozitívnymi pravidlami medzinárodného práva.“ (Report Of the International Committee of Jurists entrusted by the Council of the League of Nations

roku 1809 súčasťou Švédska, neskôr Ruska a až od roku 1917 Fínska, práve na odporúčanie týchto ustanovizní k Švédsku nakoniec pripojené neboli, keďže podľa názoru oboch uvedených grémií bola ďalekosiahla kultúrna a politická autonómia, priznaná Aalandským ostrovom na základe fínskeho zákona zo 7. mája 1920, dostatočnou garanciou pre zachovanie a udržanie kultúrnych tradícií, jazyka a majetku aalandských obyvateľov.¹⁰

Zmenu vo vnímaní postavenia a charakteru zásady sebaurčenia ale priniesla druhá svetová vojna a normatívne zakotvenie do Charty OSN. Už počas vojny sa Veľká Británia a USA zhodli v spoločnom prehlásení, v tzv. *Atlantickej charte*¹¹, že nie sú žetelné „*žiadne územné zmeny, ktoré by neboli v súlade so slobodne vyjadrenou vôľou ľudí žijúcich na dotknutých územiach*“,¹² a že rešpektujú „*právo všetkých ľudí zvoliť si formu vlády, pod ktorou budú žiť*“.¹³ Tieto ustanovenia Atlantickej charty ako výraz miesta, ktoré si v medzinárodných vzťahoch myšlienka sebaurčenia vydobyla, výrazne ovplyvnili prácu na konferencii v San Franciscu v roku 1945. Otcovia Charty OSN inkorporovali zásadu sebaurčenia do tohto základného dokumentu nového povojnového usporiadania sveta.

Čl. 1 ods. 2 Charty OSN tak stanoví, že medzi ciele Organizácie patrí „*rozvíjať medzi národmi priateľské vzťahy založené na úcte k zásade rovnoprávnosti a sebaurčenia národov, ako aj robiť každé iné vhodné opatrenia na posilnenie svetového mieru*“. Okrem toho čl. 55, tj. ustanovenie Kapitoly IX Charty OSN týkajúcej sa medzinárodnej hospodárskej a sociálnej spolupráce, uvádza ciele OSN v oblasti hospodárstva, kultúry, vzdelávania a ľudských práv, pričom ich dosiahnutie považuje za „*potrebné pre mierové a priateľské styky medzi národmi, založené na úcte k zásade rovnoprávnosti a sebaurčenia národov*“.¹⁴ Ustanovenia Charty OSN týkajúce sa sebaurčenia boli výsledkom kompromisu,¹⁵ čo môžeme považovať za akýsi primárny zdroj rozporov, ktoré sú s týmto konceptom spájané dodnes. Na jednej strane sa totiž podarilo presadiť jeho explicitné zakotvenie a završenie prerodu z politického na právny koncept, na druhej strane ale cenou za tento ústupok bola skutočnosť, že obsah ostal Chartou OSN nešpecifikovaný a následnou praxou sa posunul predovšetkým do podoby nástroja i argumentu dekolonizačného procesu.

Neurčitosť obsahu, ktorú prinieslo zakotvenie zásady sebaurčenia v Charte OSN ako dôsledok vyššie spomenutého kompromisu, sa stala zdrojom pochybností aj o normatív-

with the task of giving an advisory opinio upon the legal aspects of the Aaland Islands question, League of Nations Official Journal, Special Supplement No. 3, s. 5–6 (October 1920) a The Report of the Committee of Rapporteurs [16 April 1921] League of Nations Council Doc B7/21/68/106[VII]), s. 22–23, THÜRER/BURRI, Self-determination, op. cit., s. 114, odst. 4.

¹⁰ The Report of the Committee of Rapporteurs [16 April 1921] League of Nations Council Doc. B7/21/68/106 [VII]), s. 5.

¹¹ Atlantická charta (14. august 1941).

¹² Zásada č. 2 Atlantickej charty (1941).

¹³ Zásada č. 3 Atlantickej charty (1941).

¹⁴ Ďalšími ustanoveniami Charty OSN, ktoré sa implicitne vzťahujú na koncept sebaurčenia, sú čl. 73 a čl. 76(b) Charty OSN.

¹⁵ Prvý návrh Charty OSN ale explicitne termín „sebaurčenie“ zámerne nikdy neuvádzal, čo bolo výsledkom vedomej snahy predovšetkým koloniálnych mocností. Sovietsky zväz ale, v zmysle už vyššie spomenutého začlenenia sebaurčenia do socialistickej ideológie, naopak trval na jeho explicitnom normatívnom zakotvení. Kompromisom sa stalo práve jeho zakotvenie ako jedného z cieľov OSN podľa čl. 1 ods. 2 Charty OSN. OETER, Stefan, op. cit., s. 319, odst. 6.

nej kvalite tejto zásady. Prvým signifikantným pokusom o odpoveď na tento nedostatok a zároveň príspevkom OSN k jeho odstráneniu sa stala *Deklarácia Valného zhromaždenia OSN o poskytnutí nezávislosti koloniálnym krajinám a národom*.¹⁶ Podľa tejto rezolúcie, ktorá je považovaná časťou doktríny medzinárodného práva za právny základ dekolonizačného procesu, majú všetky národy právo na sebaurčenie.¹⁷

Prerod konceptu sebaurčenia na normu zakotvenú v pozitívnom medzinárodnom práve bol konsolidovaný¹⁸ jej včlenením do oboch medzinárodných ľudskoprávných paktov v podobe spoločného článku 1 *Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach* (1966) a *Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach* (1966).¹⁹ Zásade sebaurčenia tak bola daná podoba a charakter základného práva. Jeho zaradenie do Paktov je prekvapujúce v tom zmysle, že sa na rozdiel od ostatných tam zakotvených práv nejedná o právo individuálne, ale kolektívne. Určité vysvetlenie je možné vidieť v postoji Sovietskeho zväzu i štátov tretieho sveta, ktoré argumentovali predovšetkým tým, že jeho realizácia je prirodzenou podmienkou pre realizáciu všetkých ostatných práv.²⁰

Právo národov na sebaurčenie je považované tiež za súčasť obyčajového medzinárodného práva a je mu prisudzovaný charakter kogentnej normy, respektive normy s pôsobnosťou *erga omnes*.²¹ Za odraz *opinio iuris* v tomto kontexte je možné považovať jednak multilaterálne zmluvy (predovšetkým napríklad oba *Pakty [1966]*), ako aj celú radu právnych aktov medzinárodných organizácií.

¹⁶ *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, UNGA Res. 1514 [XV] zo 14. decembra 1960, UN Doc. A/RES/1514[XV]. Kvôli aktívnej roli Valného zhromaždenia v procese vývoja práva na sebaurčenie označuje Ch. Tomuschat toto právo ako „a child of the General Assembly“ (TOMUSCHAT, Christian. *Secession and Self-Determination*. In: Marcelo G. Kohen. *Secession: international law perspectives*. New York: Cambridge University Press, 2006, s. 37).

¹⁷ K dekolonizačnému kontextu práva na sebaurčenie pozri nižšie.

¹⁸ OETER, op. cit., s. 322, odst. 15.

¹⁹ Čl. 1 MPOPP a MPHSP stanoví:

„(1) Všetky národy majú právo na sebaurčenie. Na základe tohto práva slobodne určujú svoj politický štatút a slobodne uskutočňujú svoj hospodárskych, sociálny a kultúrny vývoj.

(2) Všetky národy môžu pre svoje vlastné ciele slobodne disponovať svojim prírodným bohatstvom a zdrojmi bez ujmy na akýchkoľvek záväzkoch vyplývajúcich z medzinárodnej hospodárskej spolupráce, založenej na vzájomnej výhodnosti a medzinárodnom práve. V žiadnom prípade nesmie byť národ zbavený svojich vlastných prostriedkov životnej existencie.

(3) Štáty, zmluvné strany paktu, včítane tých štátov, ktoré sú zodpovedné za správu nesamosprávnych a poručenských území, budú podporovať uskutočnenie práva na sebaurčenie a budú toto právo rešpektovať v súlade s ustanoveniami Charty Organizácie Spojených národov.“

²⁰ OETER, op. cit., s. 322, odst. 16.

²¹ SHAW, op. cit., s. 599; DOEHRING, Karl. *Deutsche Gesellschaft für Völkerrecht: Das Selbstbestimmungsrecht der Völker als Grundsatz des Völkerrechts*. Karlsruhe: Mueller, 1974, s. 18 a nasl.; HERDEGEN, Matthias. *Völkerrecht*. 9. vyd. München: Beck, 2010, odst. 36; BUREŠ, Pavel, FAIX, Martin, SVAČEK, Ondřej. *Vznik a uznání státu.: Aktuální pohled mezinárodního práva*. Praha: Leges, 2013, s. 70; pozri ale tiež názory MSD: ICJ, *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) Notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, Advisory Opinion, 21.06.1971, ICJ Reports 1971, odst. 52 nn.; ICJ, *Western Sahara*, Advisory Opinion, 16.10.1975, ICJ Reports 2004, odst. 54 nn. (podobne ako v prípade Juhozápadnej Afriky aj v tomto prípade sa síce MSD extenzívne vyjadril k právu na sebaurčenie, avšak nie k jeho charakteru ako kogentnej normy); ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, 09.07.2004, ICJ Reports 2004, odst. 155; ICJ, *Case Concerning East Timor*, Judgment, 30.06.1995, ICJ Reports 1995, s. 102, odst. 29 (tu hovorí súd o norme s charakterom *erga omnes*).

2. PRÁVO NA SEBAURČENIE NÁRODOV A JEHO (SPORNÉ) UPLATŇOVANIE MIMO KOLONIÁLNY KONTEXT

Zaradenie do *Paktov (1966)* a aktívna úloha Valného zhromaždenia OSN pri rozvíjaní problematiky seaurčenia priniesla so sebou určitý paradox. Na jednej strane, ako už bolo vyššie uvedené, došlo ku konsolidácii normatívneho ukotvenia tejto zásady, na druhej strane došlo k jej výraznému posunu a zakotveniu do kontextu dekolonizačného procesu. Takýto posun síce zodpovedal už napríklad Wilsonovskej koncepcii a nejednalo sa teda o jediný impulz, avšak do určitej miery o impulz rozhodujúci. Kým čl. 1 MPOPP a MPHSPK dekolonizačný kontext neimplikujú priamo, ťažko to už tvrdiť o *Deklarácii Valného zhromaždenia OSN o poskytnutí nezávislosti koloniálnym krajinám a národom* (1960), ktorá bola schválená šesť rokov pred prijatím Paktov. Trochu povrchne vyjadrené sa dá konštatovať, že seaurčenie bolo v tomto období chápané ako iný výraz pre dekolonizáciu – všetky národy mali právo na seaurčenie a všetky kolónie mali právo sa vymaniť z područia koloniálnej mocnosti, osamostatniť sa.²² Týmto chápaním práve dekolonizačný proces priniesol celkom prirodzene prehlbovanie rozporu a napätia medzi zásadou seaurčenia na jednej strane a zásadou teritoriálnej integrity na strane druhej. Silný dôraz na koncept seaurčenia a stále intenzívnejšie odmietanie koloniálnych štruktúr, ktoré sa snažila časť štátov udržať aspoň dočasne v podobe rôznych prechodných dohôd za účelom dosiahnutia „civilizačného pokroku“ koloniálnych území, bol zároveň nevyhnutným a zároveň praktickým výsledkom celého procesu. Prirodzeným dôsledkom dekolonizácie bol totiž kvantitatívny nárast počtu štátov, ktoré ako noví členovia OSN vo Valnom zhromaždení, okrem iného s ohľadom na svoju koloniálnu minulosť, pochopiteľne túto zásadu ďalej podporovali a presadzovali.

S postupným koncom éry dekolonizácie však vyvstala otázka, ktorá je dodnes predmetom odbornej diskusie, a to otázka uplatňovania a rozsahu práva na seaurčenie mimo dekolonizačný proces.²³

Zásadu seaurčenia upravuje pomerne podrobne jednohlasne prijatá *Deklarácia zásad medzinárodného práva týkajúcich sa priateľských vzťahov a spolupráce medzi štátmi* zo dňa 24. októbra 1970.²⁴ Podľa zásady č. 5 tejto Deklarácie „zásada rovných práv a seaurčenia národov zakotvená v Charte OSN“ znamená právo všetkých národov „slobodne a bez vonkajšieho ovplyvňovania určiť svoj politický status a usilovať o svoj

²² BORGES, Christopher J. From Kosovo to Catalonia: Separatism and Integration in Europe. *Goettingen Journal of International Law*. 2010, roč. 2, č. 3, s. 997–1033 (1004).

²³ S problematikou práva na seaurčenie je imanentne spätá ešte otázka nositeľa tohoto práva, tj. problém definície pojmu „národ“. Tento aspekt je však z pohľadu zamerania tejto štúdie relevantný len nepriamo, a preto mu nebude venovaná bližšia pozornosť. Pozri ale napríklad: OETER, op. cit., s. 325–327, odst. 23–27; BALÁŠ, op. cit., s. 159–165.

²⁴ GA Res. 2625 (XXV), UN Doc. A/RES/25/2625 (ďalej len *Deklarácia* alebo *Deklarácia zásad medzinárodného práva*). Na tomto mieste je vhodné podotknúť, že časť náuky medzinárodného práva a tiež napríklad Medzinárodný súdny dvor presadzujú názor, že v *Deklarácii zásad medzinárodného práva* obsiahnuté zásady nemajú len charakter interpretačných vodítok konkretizujúcich zásady obsiahnuté v čl. 2 Charty OSN, ale indikujú *opinio juris* v zmysle občajového medzinárodného práva. Pozri napríklad: ICJ, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. USA)*, Judgment (Merits), 27.06.1986, ICJ Reports, odst. 191 nn.; ICJ, *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion (ďalej len *Kosovo, Advisory Opinion*), 22.07.2010, odst. 80.

hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj“. Každý štát má tiež povinnosť „rešpektovať toto právo v súlade s ustanoveniami Charty“. Z Deklarácie nie je možné vyčítať, že by Valné zhromaždenie chcelo obmedziť aplikáciu zásady sebaurčenia na dekolonizačný proces a nie je teda možné uspokojivo tvrdiť, že po jeho ukončení sa stala obsoletnou. K rozšíreniu pôsobnosti zásady sebaurčenia mimo kontext dekolonizácie prispelo samotné Valné zhromaždenie OSN, napríklad uznaním práva na sebaurčenie Palestíncov a obyvateľov Južnej Afriky,²⁵ i keď je nutné podotknúť, že takýto postup sa stretol s nesúhlasom celej rady štátov.²⁶ Okrem toho zásada sebaurčenia bola zakotvená do čl. 20 ods. 1²⁷ do *Africkej charty ľudských práv a práv národov (1986)*,²⁸ či do *Záverečného aktu Helsinskej konferencie (1975)*.²⁹ Taktiež Medzinárodný súdny dvor rozšíril pôsobnosť zásady sebaurčenia mimo dekolonizačný kontext, a to predovšetkým svojím posudkom veci *Legality stavby múru na okupovanom palestínskom území*, v ktorom priznal právo na sebaurčenie Palestíncom.³⁰ Mnoho teda hovorí v prospech myšlienky, že zásada sebaurčenia sa po ukončení dekolonizačného procesu nestala obecnou *lex supervacua*, ale skôr *lex obscura*,³¹ tj. zásadou s nejasným obsahom.

3. PRÁVO NA SECESIU AKO SÚČASŤ PRÁVA NA SEBAURČENIE?

Ak by sme súhlasili s existenciou a predovšetkým použiteľnosťou práva na sebaurčenie mimo koloniálny kontext, potom sa prirodzene kladie otázka jeho rozsahu či obsahu, a predovšetkým otázka, či môže predstavovať právny základ pre secesiu, tj. proces, v rámci ktorého určitá skupina usiluje o oddelenie sa od štátu, ku ktorému patrí, a následné vytvorenie štátu nového.³²

²⁵ Pozri napríklad rezolúciu Valného zhromaždenia UN GA Res. 48/94 z 20. decembra 1993.

²⁶ Medzi ďalšie rezolúcie VS OSN k právu na sebaurčenie, ktoré ho chápali ako idúc nad rámec dekolonizačného kontextu, môžeme zaradiť napríklad rezolúcie: UN GA Res. 37/42 z 03.12.1982, UN GA Res. 38/16 z 22.11.1983, UN GA Res. 45/131 z 14.12.1990, UN GA Res. 55/85 z 04.12.2000.

²⁷ Toto ustanovenie znie: „All peoples shall have the right to existence. They shall have the unquestionable and inalienable right to self-determination. They shall freely determine their political status and shall pursue their economic and social development according to the policy they have freely chosen.“

²⁸ *Africká (Banjalská) charta ľudských práv a práv národov*, prijatá 27.06.1981, vstúpila do platnosti 21.10.2986, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 Rev. 5.

²⁹ *Záverečný akt Helsinskej konferencie* zo dňa 01.08.1975, zásada č. 8 „Rovné práva a sebaurčenie národov: Na základe zásady rovných práv a práva národov na sebaurčenie majú všetky národy vždy právo určovať si v plnej slobode, kedy a ako si to prajú, svoj vnútorný i vonkajší politický štát bez zásahov zvonku a realizovať svoj politický, hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj podľa vlastného uváženia.“

³⁰ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2004, s. 182, odst. 118. Thüerer a Burri tiež odkazujú na výstupy Badinterovej komisie, ktorá právo na sebaurčenie aplikovala v procese rozpadu Juhoslávie (THÜRENER/BURRI, *Self-determination*, op. cit., s. 121–22, odst. 34). Prehľad a stručnú analýzu judikatúry MSD relevantnej v kontexte zásady sebaurčenia ponúka napríklad OETER, op. cit., s. 323–325, odst. 17–22.

³¹ Tento pojem použil James Crawford, podľa jeho názoru: „no one is very clear as to what it [self-determination] means, at least outside the colonial context“, CRAWFORD, James. *Right of Self-Determination in International Law: Its Development and Future*. In: Philip Alston (ed.). *Peoples' Rights*. Oxford University Press, 2001, s. 10.

³² S pojmom secesie síce medzinárodné právo pracuje, jeho legálna, respektive obecná uznávaná definícia však v medzinárodnom práve chýba. Definičnými znakmi secesie sú jej jednostrannosť, tj. neexistencia súhlasu zo strany materského štátu, a úkon jednostranného vyhlásenia nezávislosti, po ktorom nasleduje snaha o naplnenie štátnosti smerom dovnútra (efektívnym výkonom štátnej moci), ako aj navonok (nadviazaním

Zo znenia spoločného čl. 1 oboch *Paktov (1966)*, relevantných ustanovení *Deklarácie o dekolonizácii 1514 (1960)*, ako aj *Zásady č. 5 Deklarácie zásad medzinárodného práva (1970)* vyplýva, že obsahom práva na sebaurčenie národov je právo slobodne a bez externého zásahu rozhodovať o svojom politickom postavení a vlastnom hospodárskom, sociálnom a kultúrnom vývoji. Takýto výklad by však bol bezbrehým, nezodpovedajúcim praxi a tiež by nereflektoval skutočnosť, že napriek jej nespornému významu nie je možné zásadu sebaurčenia vnímať absolútne a zároveň izolovane od ostatných základných zásad medzinárodného práva. Predovšetkým je nutné hľadať rovnováhu medzi spôsobmi realizácie práva na sebaurčenie a zásadami teritoriálnej integrity a zvrchovanosti. Už samotná *Deklarácia zásad medzinárodného práva (1970)* síce konštatuje, že „*vznik suverénneho a nezávislého štátu, spojenie alebo integrácia s nezávislým štátom, alebo vznik akéhokoľvek politického postavenia národa učiného na základe jeho slobodného rozhodnutia, predstavuje spôsoby realizácie práva na sebaurčenie*“,³³ avšak zároveň kladie dôraz na zachovanie územnej celistvosti. Potvrdenie práva na sebaurčenie by nemalo ospravedlňovať či povzbudzovať akékoľvek jednanie, ktoré by viedlo k úplnému alebo čiastočnému rozpadu či rozbitiu územnej celistvosti alebo jednoty zvrchovaného a nezávislého štátu.³⁴ Podobne i *Záverečný akt Helsinskej konferencie* zdôraznil, že štáty síce majú povinnosť rešpektovať rovné práva národov a ich právo na sebaurčenie, avšak jednajúc vždy v súlade s cieľmi a zásadami Charty OSN a príslušnými normami medzinárodného práva vrátane tých, ktoré sa vzťahujú k územnej celistvosti štátu.³⁵

vztahov s členmi medzinárodného spoločenstva). Z doktrínálnych názorov k problematike definície secesie môžeme odkázať na Haverlanda („*separation of part of the territory of a State carried out by the resident population with the aim of creating a new independent State or acceding to another existing State [...] in the absence of the consent of the previous sovereign*“, HAVERLAND, Christine. Secession. In: Rudolph Bernhardt (ed.), *Encyclopaedia PIL*, Vol. IV, Amsterdam 2000, s. 354), ale pozri tiež: THÜRER, Daniel a BURRI, Thomas. Secession. In: WOLFRUM, Rüdiger (ed.). *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2009, odst. 1 nn. (dostupné online na: <http://opil.ouplaw.com/home/epil>); z českej literatúry pozri: BUREŠ/FAIX/SVAČEK, op. cit., s. 67 nn. Podobnú definíciu nájdeme v rozsudku Najvyššieho súdu Kanady k problematike možného odštiepenia provincie Quebec, v ktorom tento súd pod pojmom secesia rozumie „*effort of a group or section of a state to withdraw itself from the political and constitutional authority of that state, with a view to achieving statehood for a new territorial unit on the international plane*“ (Supreme Court of Canada, *Reference re Secession of Quebec*, 20 August 1998. In: *ILM* 37 [1998], s. 1363, odst. 83). Ako právny základ secesie je diskutované samostatné právo na secesiu často označované ako *nápravná secesia*. Keďže však nápravná secesia tvorí samostatnú kategóriu nezávislú na práve na sebaurčenie, nebude predmetom skúmania tejto kapitoly. K problematike nápravnej secesie pozri ale napríklad: BUREŠ – FAIX – SVAČEK, op. cit., s. 73–81; ďalej tiež IČJ, Kosovo, op. cit., odst. 83; DUGARD, John. *The Secession of States and Their Recognition in the Wake of Kosovo*. Recueil des cours – Collected courses of The Hague Academy of International Law. Vol. 357. The Hague, 2013, s. 212.

³³ Zásada č. 5, Deklarácia zásad medzinárodného práva (1970).

³⁴ Zásada č. 5, Deklarácia zásad medzinárodného práva (1970):

„*Nothing in the foregoing paragraphs shall be construed as authorizing or encouraging any action which would dismember or impair, totally or in part, the territorial integrity or political unity of sovereign and independent States conducting themselves in compliance with the principle of equal rights and self-determination of peoples as described above and thus possessed of a government representing the whole people belonging to the territory without distinction as to race, creed or colour.*

Every State shall refrain from any action aimed at the partial or total disruption of the national unity and territorial integrity of any other State or country.“

³⁵ Záverečný akt Helsinskej konferencie (1975), Zásada č. VIII, odst. 1.

3.1 Zásada teritoriálnej integrity

Pre dokumenty, akými sú *Deklarácia zásad medzinárodného práva (1970)* či *Záverečný akt Helsinskej konferencie (1975)*, je prirodzená veľká miera kompromisu, ktorá bola nutná pri hľadaní ich formulácií, čo sa často odrazilo v lepšom prípade v obecnosti textu, v horšom v protikladnosti ich obsahu. To platí i v prípade zásady sebaurčenia, keď oba dokumenty na jednej strane umožňujú (*Deklarácia zásad medzinárodného práva* tak činí explicitne) ako jeden zo spôsobov jej realizácie odtrhnutie od existujúceho štátu, na druhej strane zdôrazňujú zásadu teritoriálnej integrity.³⁶ *Vladimír Balaš* v tejto súvislosti konštatuje, že Valné zhromaždenie sa zachovalo ako „chytrá horákyně“, keď síce obe zásady zdôraznilo, nijak ale možnosti riešenia konfliktov vznikajúcich ich uplatňovaním nenaznačilo.³⁷ A môžeme s *Vladimírom Balašom* ďalej len súhlasiť, že na (jednoznačné) rozuzlenie tohto konfliktu by potreboval i v obore kvalifikovaný právnik „*dobrozdání děda Vševeda nebo alespoň kouzelného dědečka*“.³⁸ Dôvodom je fakt, že zásada teritoriálnej integrity, tj. povinnosť rešpektovať nenarušiteľnosť územia štátu v zmysle jeho celistvosti, je jedným z najdôležitejších elementov zvrchovanej rovnosti štátov, ktorý predstavuje základný pilier celého systému medzinárodného práva. Výrazom tohto mimoriadneho postavenia je zakotvenie územnej celistvosti (a teda i nenarušiteľnosti hraníc štátneho územia) do čl. 2 odst. 4 Charty OSN, ale i výskyt v ďalších dokumentoch, ako napríklad v zakladajúcich dokumentoch Ligy arabských štátov,³⁹ Organizácie amerických štátov⁴⁰ či Organizácie africkej jednoty/Africkej únie,⁴¹ respektive zakotvenie v obyčajovom medzinárodnom práve.

3.2 (Ne)riešiteľný konflikt: zásada sebaurčenia národov vs. zásada územnej celistvosti

V snahe o objasnenie rozsahu práva na sebaurčenie a zároveň hľadania riešenia konfliktu rozporu so zásadami teritoriálnej integrity a zvrchovanej rovnosti štátov sa doktrína⁴² i prax medzinárodného práva sústreďujú na rozlišovanie a analýzu dvoch spôsobov realizácie sebaurčenia – interného a externého. Toto rozlišovanie je založené na otázke, či výkon práva na sebaurčenie vedie k teritoriálnym zmenám štátu (externé sebaurčenie), alebo je realizovaný výlučne v rámci existujúcich hraníc štátu (vnútorné sebaurčenie).

Kým vonkajšia dimenzia práva na sebaurčenie zahŕňa možnosti ako vytvorenie vlastného nezávislého štátu, alebo pričlenenie k štátu inému, vnútorná dimenzia sa

³⁶ *Miroslav Potočný* vo svojom článku k *Deklarácii zásad medzinárodného práva (1970)* túto tézu potvrdzuje v tom zmysle, že o formulácii pasáží týkajúcich sa zásady sebaurčenia hovorí ako o „*obťažnom kompromise*“ dohodnutom až v samotnom závere jednaní Valného zhromaždenia OSN (pozri POTOČNÝ, Miroslav. Deklarácie zásad mezinárodního práva týkajících se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy. *Časopis pro mezinárodní právo*. 1971, XV, č. 1, s. 7).

³⁷ BALAŠ, op. cit., s. 156.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Pakt Ligy arabských štátov (1945), čl. 5.

⁴⁰ Charta Organizácie amerických štátov (1948), čl. 1, 13, 28, 29.

⁴¹ Charta Organizácie africkej jednoty (1963), preambula, čl. 2 a 3.

⁴² Pozri napríklad OETER, op. cit., s. 327–329, odst. 28–32; THÜRER/BURRI, Self-determination, op. cit., s. 121, odst. 33 nn.; KOSKENNIEMI, Martti. National self-determination today: Problems of legal theory and practice. *International and Comparative Law Quarterly*. 1994, Vol. 43, issue 2, s. 241–269.

dotýka predovšetkým možnosti slobodne určovať štátnopolitické usporiadanie *v rámci* existujúcich hraníc, napríklad v podobe autonómie, či vytvorenie federácie, podobne ako to bolo v prípade prerodu Československa na federálny štát. Medzinárodný súdny dvor potvrdil vo svojom poradnom posudku k Západnej Sahare, že realizácia práva na sebaurčenie neznamená nevyhnutne vytvorenie nového štátu.⁴³

Prevažujúci názor v doktríne medzinárodného práva uprednostňuje internú formu sebaurčenia, a tým zásadu územnej celistvosti. To sa na prvý pohľad môže z hľadiska právneho postavenia oboch zásad zdať nesprávne, keďže právo na sebaurčenie má v medzinárodnom práve postavenie kogentnej normy, kým zásada teritoriálnej integrity takéto postavenie nemá. V dôsledku toho by v prípade konfliktu muselo prevážiť právo na sebaurčenie.⁴⁴ Takýto pohľad by bol ale príliš formalistický a ignoroval by postavenie zásady územnej celistvosti ako hodnoty zakomponovanej do normy kogentného charakteru (čl. 2 odst. 4 Charty OSN), jej stabilizačnú funkciu v systéme medzinárodného práva, a tiež by nezodpovedal jej úzkemu prepojeniu so zásadou zvrchovanej rovnosti štátov. Je preto prirodzené chápať zásadu územnej celistvosti ako limit zásady sebaurčenia v tom zmysle, že jeho realizácia musí byť v súlade i s touto zásadou medzinárodného práva. Z nášho pohľadu sa jedná o najpriateľnejšiu interpretáciu, čo naznačuje i množstvo medzinárodnoprávných dokumentov (odst. 7 Zásady rovných práv a sebaurčenia národov *Deklarácie zásad medzinárodného práva* [1970], čl. 6 *Deklarácie o dekolonizácii* [1960], zásada č. VIII *Záverečného aktu Helsinskej konferencie* [1975], čl. 8 odst. 4 *Deklarácie o menšinách* [1992]⁴⁵).⁴⁶ I podľa názoru prezentovaného tzv. Badinterovou komisiou⁴⁷ v kontexte rozpadu Juhoslávie nesmie uplatňovanie práva na sebaurčenie vyústiť do zmien hraníc existujúcich štátov: „*it is well established that, whatever the circumstances, the right to self-determination must not involve changes of existing frontiers at the time of independence except there the states concerned agree otherwise*“.⁴⁸

Okrem toho považujeme za nutné uviesť a zdôrazniť i jeden mimoprávny dôvod, ktorý *Martti Koskenniemi* nazýva „cibuľovým problémom nacionalizmu“.⁴⁹ Nejasnosti panu-

⁴³ ICJ, Western Sahara, op. cit., s. 12 nn. Rovnako aj RAIČ, op. cit., s. 306.

⁴⁴ Rovnako napríklad DINSTEIN, Yoram. Collective human rights of peoples and minorities. *International and Comparative Law Quarterly*. 1976, Vol. 25, issue 1, s. 102–120 (s. 108).

⁴⁵ *Deklarácia o právach osôb príslušiacim k národnostným, etnickým, náboženským alebo jazykovým menšinám* (Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities), 18.12.1992, UN GA Doc. A/RES/47/135. Ustanovenie čl. 8 odst. 4 stanoví: „*Nothing in the present Declaration may be construed as permitting any activity contrary to the purposes and principles of the United Nations, including sovereign equality, territorial integrity and political independence of States*“. Rovnaké ustanovenie obsahujú i *Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín* (01.02.1995) (čl. 21), alebo Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov (05.11.1992) (čl. 5).

⁴⁶ Potvrdením tohto názoru môže byť i stanovisko Výboru pre ľudské práva k výkladu čl. 27 MPOPP (General Comment No. 23, č. 2.3: „*The enjoyment of the rights to which the article 27 relates does not prejudice the sovereignty and territorial integrity of a State party*“).

⁴⁷ V auguste roku 1991 Rada ministrov ES zorganizovala mierovú konferenciu týkajúcu sa Juhoslávie a rozhodla o vzniku komisie, ktorej predsedom sa stal Robert Badinter, prezident Ústavného súdu Francúzskej republiky.

⁴⁸ Opinion No. 2 of the Arbitration Commission of the Peace Conference on Yugoslavia from 29.11.1991, 92 *International Law Reports* 206 (4 July 1992), text je dostupný: PELLET, Alain. The Opinions of the Badinter Arbitration Committee A Second Breath for the Self-Determination of Peoples. *European Journal of International Law*. 1992, roč. 3, č. 1, s. 178–185, online: <http://207.57.19.226/journal/Vol3/No1/art12-13.pdf>.

⁴⁹ KOSKENNIEMI, Martti. National Self-Determination Today: Problems of Legal Theory and Practice. *International and Comparative Law Quarterly*. 1994, č. 43, s. 241–269 (s. 260).

júce pri vymedzení pojmu národa ako entity oprávnenej uplatňovať právo na sebaurčenie vedú k tomu, že aj v prípadoch, kedy dôjde k secesii na právnom základe zásady sebaurčenia, nový štát nikdy nebude etnicky natoľko homogénny, aby na jeho území nedochádzalo k ďalším snahám o samostatnosť. Koncept vnútorného sebaurčenia vylučujúci secesiu ako spôsob jeho realizácie (mimo kontext dekolonizácie) zabraňuje nekončiacim snahám o vytváranie štátov menších a menších politických entít (zámerne nepoužívame pojem národ) tým, že vo forme autonómie, federácie alebo iným spôsobom rešpektujúcim hranice existujúceho štátu ponúka možnosť dosiahnutia rovnováhy medzi nárokmi na politickú účasť na spravovaní štátu, respektíve realizáciu či ochranu kultúrnych a jazykových tradícií na jednej strane, a rešpektu k územnej celistvosti a zvrchovanosti existujúcich štátov na strane druhej. Mnohé teda hovorí v prospech takého chápania práva na sebaurčenie, ktoré môže viesť len k uplatňovaniu menšinových práv, autonómii, či iným druhom vnútorného usporiadania štátu v rámci jeho existujúcich hraníc, ale nemôže viesť k secesii, tj. odštiepeniu, v snahe vytvoriť štát nový.

Na základe vyššie uvedeného je možné zhrnúť, že zásada územnej celistvosti predstavuje limit pri uplatňovaní zásady sebaurčenia. Praktickým príkladom realizácie myšlienky vnútorného sebaurčenia (i keď vo vtedajšej dobe nemalo podobu zásady medzinárodného práva) bol už vyššie spomínaný prípad Aalandských ostrovov, keď namiesto požadovaného pričlenenia ku Švédsku prevážila zásada územnej celistvosti a zvrchovanosti, takže k odčleneniu od Fínska nedošlo. Dôvodom bola široká autonómia, ktorú Fínsko Aalandským ostrovom garantovalo a ktorá bola podľa názoru Spoločnosti národov dostatočujúca na realizáciu sebaurčenia aalandských obyvateľov. Avšak i na tento záver je nutné nahliadať diferencovane v tom zmysle, že prednosť teritoriálnej integrity a (s ňou súvisiacej) zvrchovanej rovnosti štátu nemôže byť v prípade kolízie s právom na sebaurčenie chápaná absolútne. Nie je totiž možné ignorovať dva zásadné aspekty práva na sebaurčenie – jeho kogentný charakter a výrazné ľudskoprávne zakotvenie. Nielenže je považované za jedno z kolektívnych ľudských práv, ale plní zároveň funkciu nutného predpokladu pre realizáciu ostatných ľudských práv. Z toho vyplýva povinnosť štátov zabezpečiť ich obyvateľstvu také existenčné podmienky, ktoré zodpovedajú zásade sebaurčenia. Či v extrémnom prípade, kedy štát dlhodobo a masívne porušuje ľudské práva národa žijúceho na jeho území, je možné pristúpiť k realizácii externej podoby sebaurčenia v podobe unilaterálnej secesie, je mimoriadne problematické. Medzinárodný súdny dvor v kontexte secesie Kosova vo svojom poradnom posudku uviedol k rozporuplnosti a šírke názorov nasledujúce:

„Whether, outside the context of non-self-governing territories and peoples subject to alien subjugation, domination and exploitation, the international law of self-determination confers upon part of the population of an existing State a right to separate from that State, is, however, a subject on which radically different views were expressed by those taking part in the proceedings and expressing a position on the question. Similar differences existed regarding whether international law provides for a right of „remedial secession“ and, if so, in what circumstances. There was also a sharp difference of views as to whether the circumstances which some participants maintained would give rise to a right of „remedial secession“ were actually present in Kosovo.“⁵⁰

⁵⁰ ICJ, Kosovo Advisory Opinion, 22.07.2010, s. 39, odst. 82.

Notoricky známym a často citovaným je tiež rozsudok Najvyššieho súdu Kanady, ktorý v kontexte snáh Quebecu o secesiu konštatoval, že: „*právo národov na sebaurčenie je zvyčajne naplňované vnútorným sebaurčením – určením politického, ekonomického, sociálneho a kultúrneho vývoja v rámci existujúceho štátu.*“⁵¹ Ako už bolo uvedené, a ako naznačuje i citovaný názor Najvyššieho súdu Kanady, vnútorné sebaurčenie je typicky spojované s poskytnutím rozsiahlej autonómie, prípadne zaistením demokratickej vlády dôsledne zohľadňujúcej záujmy menšinovej národnostnej skupiny. Avšak použitie slova „zvyčajne“ naznačuje možnosť úvahy o uplatnení externej podoby sebaurčenia, z čoho vychádza i (nie nepodstatná) časť autorov medzinárodného práva.⁵²

Nosnou myšlienkou úvah smerujúcich k akceptácii unilaterálnej secesie ako stále možného spôsobu realizácie práva na sebaurčenie je jej „represívny“ charakter, tj. chápanie ako *ultimum remedium*, ktorý predstavuje reakciu na zásadné a rozsiahle porušovanie vnútornej dimenzie práva na sebaurčenie. Inak povedané, secesia (v tomto kontexte nazývaná tiež *nápravnou secesiou*) je možná ako výnimočný prostriedok použiteľný vtedy, ak štát siahne brutálnemu potlačovaniu už dosiahnutej autonómie národa, či potlačovaniu jeho ľudských práv napríklad vo forme páchania zločinov podľa medzinárodného práva (genocída, etnické čistky a podobne).⁵³ Jedná sa o názor veľkej skupiny autorov, ako ho formuloval napríklad zvláštny spravodajca *Aureliu Cristescu*:

„*The principle of equal rights and self-determination, as laid down in the Charter of the United Nations, does not grant an unlimited right of secession to populations living in the territory of an independent sovereign State, and such a right cannot be regarded as a provision of lex lata. A right of secession supported or encouraged by foreign States would clearly be in glaring contradiction with the respect for territorial integrity on which the principle of sovereign equality of States is based. It would be dangerous to recognize in international law a general and unlimited right of secession, for the rights of a population living in the territory of a given State are governed by the national constitutional law of that State. The right of secession unquestionably exists, however, in a special, but very important case: that of peoples, territories and entities subjugated in violation of international law. In such cases, the peoples concerned have the right to regain their freedom and constitute themselves independent sovereign States.*“⁵⁴

Jednostranné odtrhnutie od materského štátu je tak chápané ako *ultimum remedium* a nemožno mu uprieť nielen logiku, ale i legitimitu. Avšak práve preto by sme ho mohli vnímať ako problematické. Je totiž do veľkej miery založené práve na úvahách týkajúcich sa legitimity použitého prostriedku, a nie legality. V kontexte otázky vzniku Kosova tak bola secesia odmietnutá napríklad Azerbajdžanom, Iránom, Cyprom, Rumunskom, Srbskom, Slovenskom či Španielskom.⁵⁵ Zaujímavým je slovenské stanovisko, ktoré okrem

⁵¹ Supreme Court of Canada, *Reference re Secession of Quebec*, 20 August 1998, odst. 126. Dále jen „Quebec“.

⁵² Pozri napríklad RAIČ, op. cit., s. 316–372; MURSWIEK, Dietrich. The Issue of a Right of Secession – Reconsidered. In: TOMUSCHAT, Christian (ed.). *Modern law of self-determination*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1993, s. 21–41.

⁵³ OETER, op. cit., s. 330, odst. 35.

⁵⁴ CRISTESCU, Aureliu. The right to Self-Determination. UN Doc. E/CN.4/Sub.2/404/Rev.1, odst. 173.

⁵⁵ DEL MAR, Katherine. The Myth of Remedial Secession. FRENCH, Duncan (ed.). *Statehood and self-determination: Reconciling tradition and modernity in international law*. New York: Cambridge University Press, 2013, s. 83 s ďalšími odkazmi.

iného zdôraznilo, že pre nápravnú secesiu neexistuje v medzinárodnom práve základ a že na porušenia ľudských práv, ku ktorým v Kosove dochádzalo, už medzinárodné právo našlo odpoveď:

„*The Slovak Republic by no means disputes the serious violations of international law in the past by the Federal Republic of Yugoslavia in its treatment of the Kosovars. However, officials individually responsible have been indicted and prosecuted for criminal violations of international law in Kosovo at the International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia. To trace a right to change the status of Kosovo back to the events of 1999 does not comport with the law. There is no authority for a rule of law which allows the „punishment“ of States, especially by something as a loss of territory, for breaches of law.*“⁵⁶

V súlade s týmto stanoviskom Slovenska, respektive iných štátov odmietajúcich secesiu ako *ultimum remedium*, niektorí autori ju označujú za „právny mýtus“ vychádzajúci z argumentu, že okrem chýbajúceho právneho základu medzinárodné právo jednoducho ako reakciu na protiprávne chovanie štátu neumožňuje.⁵⁷ Je možné súhlasiť s argumentom, že v pozitívnom práve totiž možnosť secesie explicitne zakotvenú nenájdeme, prípadne sa vyskytuje príliš sporadicky na to, aby mohla formovať medzinárodnoprávny obyčaj.⁵⁸ Skôr výnimočným je v tomto ohľade text *Deklarácie zásad medzinárodného práva (1970)*, ktorý hovorí o požiadavku „*vlády, zastupujúcej všetko obyvateľstvo na jeho území bez rozdielu rasy, náboženstva alebo farby pleti*“.⁵⁹ Napriek nedostatku pozitívno-právneho zakotvenia a i pochopiteľnej nevôli niektorých štátov akceptovať právo na sebaurčenie ako právny základ pre secesiu nie je autor presvedčený o tom, že otázku legality je možné zahrnúť úplne.⁶⁰ Bolo by minimálne možné uvažovať o prirodzeno-právnom základe či o secesii ako prostriedku na odvrátení stavu extrémnej núdze. Tento pohľad, a teda i koncept nápravnej secesie, podporili pred MSD v kauze Kosova napríklad Albánsko, Estónsko, Fínsko, Nemecko, Írsko, Holandsko, Poľsko, či Švajčiarsko.⁶¹ Súhrnne nemožno než sa pripojiť k Medzinárodnému súdному dvoru, ktorý v kontexte existencie secesie ako nápravného prostriedku v prípade porušovania vnútorného rozmeru zásady sebaurčenia konštatoval existenciu „*radikálne odlišných názorov*“.⁶²

3.3 „Obroda“ zásady sebaurčenia v Európe: Katalánsko, Krym, Škótsko

Jedným z aktuálnych prípadov snáh o odtrhnutie od pôvodného štátu, a to bez jeho súhlasu, sú snahy Katalánska o osamostatnenie od Španielska. Jedná sa o priam ukážkový príklad problémov, ktoré sú v súčasnosti so zásadou sebaurčenia národov spojené. Výrazná aktivizácia snáh o samostatnosť Katalánska prišla po tom, čo v roku 2010

⁵⁶ Kosovo advisory proceedings, Written Statement of Slovakia, odst. 28.

⁵⁷ DEL MAR, op. cit., s. 79–109.

⁵⁸ THÜRER/BURRI, Secession, op. cit., odst. 17.

⁵⁹ Ako upozorňujú THÜRER/BURRI (Secession, op. cit., odst. 17), tento požiadavok bol zopakovaný v niekoľkých ďalších dokumentoch, ako napríklad vo *Viedenskej deklarácii a programe opatrení* (Vienna Declaration and Programme of Action, 23. jún 1993, UN Doc. A/CONF.157/23, bod 1 odst. 2), či *Deklarácii pri príležitosti päťdesiateho výročia OSN* (Declaration on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations, 24. október 1995, UN GA Res. 50/6 GAOR 50th Session Supp. 49, s. 13, odst. 1).

⁶⁰ Rovnako napríklad aj RAIČ, s. 394–397; OETER, op. cit., s. 331, odst. 37; MAMMADOV, op. cit., s. 134–135.

⁶¹ DEL MAR, op. cit., s. 83.

⁶² ICJ, Kosovo Advisory Opinion, 22.07.2010, s. 39, odst. 82.

španielsky Ústavný súd zamietol novelizáciu základného zákona tejto autonómnej oblasti z roku 2006, ktorý definoval Katalánsko ako „národ“.⁶³ V dôsledku toho sa v Katalánsku stále viac presadzovalo stanovisko, že autonómia poskytovaná Španielskom nie je vhodným ani postačujúcim riešením a naopak jediný spôsob ako ochrániť katalánsky jazyk, kultúru či identitu je odštiepenie sa od Španielska. Vývoj vyústil v prijatie (právne nezáväzná) deklarácie Katalánskym regionálnym parlamentom dňa 23. januára 2013, ktorou bol „katalánsky národ“ prehlásený za „suverénny politický a právny subjekt“.⁶⁴ Na túto deklaráciu nadviazalo referendum o samostatnosti, ktoré sa uskutočnilo dňa 9. novembra 2014. Španielsky Ústavný súd (*Tribunal Constitucional*) referendum, ktorým obyvatelia Katalánska hlasovali o otázke odtrhnutia od Španielska a vyhlásenia samostatného štátu, označil vo svojom rozhodnutí zo dňa 25. 3. 2014 za protiústavné, keď konštatoval, že autonómny región nemôže jednostranne vyhlásiť referendum o jeho odčlenení od Španielska z dôvodu nesúlady s čl. 2 španielskej ústavy, ktorá zakotvuje nedeliteľnosť španielskeho územia. Je ale zaujímavé podotknúť, že *Tribunal Constitucional* ponechal otvorenú možnosť dospieť k samostatnosti prostredníctvom zmeny ústavných noriem. Snahu o samostatnosť označil ako legitímny politický cieľ, ktorý je však možné sledovať len v rámci ústavne daných limitov.⁶⁵ Inak povedané, súd neoznačil osamostatnenie Katalánska za nemožné, ale po právnej stránke za závislé na súlade so znením španielskej Ústavy, a teda v konečnom dôsledku na súhlase štátu.

Z nedávnej praxe medzinárodného spoločenstva v tomto ohľade stačí spomenúť najmladší štát sveta, Južný Sudán. Jeho vznik bol výsledkom referenda, ktoré sa konalo so súhlasom centrálnej vlády Sudánu. Podobnou je situácia v Škótsku, kde sa bude 18. septembra 2014 konať referendum o osamostatnení od Veľkej Británie. Centrálna britská vláda síce politicky proti osamostatneniu vystupuje, avšak po právnej stránke sa referendum bude konať s jej súhlasom.⁶⁶

Nemožno opomenúť udalosti na Kryme, ktoré sa dotkli samotných základov medzinárodného práva. Zo strany Ruskej federácie i proruský orientovaného obyvateľstva Krymu bol v procese odštiepenia a následného pričlenenia k Rusku použitý okrem iného práve argument realizácie práva na sebaurčenie národov krymským obyvateľstvom.⁶⁷ Okrem otázky, či vôbec, a ak áno, tak za akých okolností, ešte v súčasnosti je možné vychádzať z externej formy sebaurčenia v podobe secesie, je v kontexte Krymu relevantná otázka, či šlo o uplatňovanie práva na sebaurčenie oprávnenou entitou. Tu je nutné konštatovať, že obyvateľstvo Krymu hlasujúce v referende pre odčlenenie od Ukrajiny

⁶³ Pozri BORGÉN, op. cit., s. 999.

⁶⁴ *Resolució 5/X del Parlament de Catalunya, per la qual s'aprova la Declaració de sobirania i del dret a decidir del poble de Catalunya*, s. 2. Text Deklarácie je dostupný v katalánštine online na http://www.parlament.cat/actualitat/R5_X_sobirania.pdf.

⁶⁵ BUCK, Tobias. Legal blow to Catalan vote. *Financial Times* [online]. 25.05.2014, č. 0 [cit. 2014-05-27]. Dostupné z: <http://www.ft.com/cms/s/0/3196a09a-b44f-11e3-bac4-00144feabdc0.html#axzz32uvbVcTF>.

⁶⁶ Pozri predovšetkým dokument „*Agreement between the United Kingdom Government and the Scottish Government on a referendum on independence for Scotland*“, dostupné online na: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130109092234/http://www.number10.gov.uk/wp-content/uploads/2012/10/Agreement-final-for-signing.pdf> (naposledy navštívené 25.05.2014).

⁶⁷ Pozri napríklad: SONNE, Paul. Putin Arrives in Crimea on First Official Visit Since Russia's Annexation. *The Wall Street Journal*. 09.05.2014, [cit. 2014-06-03]. Dostupné z: <http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424052702304655304579551310539881766>.

a následne pričlenenie k Ruskej federácii nie je v žiadnom prípade národom v zmysle práva na sebaurčenie.⁶⁸ Buď sa jedná o príslušníkov ukrajinského, tj. väčšinového národa, alebo sa jedná o príslušníkov národa ruského, a teda na území Krymu o príslušníkov menšiny,⁶⁹ ktorú je nutné od pojmu národ koncepcne dôsledne odlišovať a ktorej sa zásada sebaurčenia netýka.⁷⁰ Okrem toho je uplatňovanie práva na sebaurčenie z nášho pohľadu vylúčené vtedy, ak do procesu jeho realizácie zasiahne iný štát zvonku, ako tomu bolo v prípade secesie Krymu. Bez ohľadu na to, či by sme v prípade krymského obyvateľstva uvažovali ako o národe v zmysle práva na sebaurčenie a o odčlenení od Ukrajiny ako *ultima ratio* prostriedku jeho realizácie, ak Ruská federácia prostredníctvom nasadenia svojich ozbrojených síl a ňou fakticky kontrolovaných ozbrojených skupín začala vykonávať kontrolu nad Krymským polostrovom a porušila tým medzinárodné právo (dokonca jeho kogentné normy), potom tento krok od začiatku znemožnil akékoľvek úvahy o legalite či právnom účinku výkonu práva na sebaurčenie. Dôvodom je zásada legality, ktorá znemožňuje chápať ako legálny výsledok dosiahnutý za porušenia medzinárodného práva (*ex injuria ius non oritur*).

ZÁVER

Centrálnou otázkou tejto state je konflikt vyjadrený Dietrichom Murswiekom: „*Bez práva na secesiu neexistuje právo národov na sebaurčenie. Ale ak by malo právo na sebaurčenie vždy umožňovať secesiu, potom by žiadne právo na sebaurčenie nemohlo existovať.*“⁷¹ V súčasnosti tak už nie je problematickým normatívne zakotvenie zásady sebaurčenia, ktorá prekonala prerod od politického cieľa k zásade zakotvenej v Charte OSN, v najvýznamnejších ľudskoprávnych dokumentoch medzinárodného spoločenstva, ako aj v obyčajovom medzinárodnom práve v podobe kogentnej normy. Štáty majú povinnosť dbať na dodržiavanie tejto zásady a realizovať ju v zmysle jej vnútornej podoby, tj. umožniť na ich území žijúcim národom slobodne sa rozvíjať. Je tak možné súhlasiť so slovami Vladimíra Balaša, že: „*Podstata sebaurčenia tkvie v ľudskej dôstojnosti, rešpektovaní ľudských práv a v práve ľudu určiť si slobodne svoju vládu.*“⁷² Spôsoby realizácie

⁶⁸ K problematike pojmu „národ“ v kontexte práva na sebaurčenie pozri napríklad BALAŠ, op. cit., s. 159–160; OETER, op. cit., s. 325–327, odst. 23–27; THÜRER/BURRI, Self-determination, op. cit., s. 117, odst. 18–22.

⁶⁹ Definícia menšiny v medzinárodnom práve je problematická, môžeme ale vychádzať z toho, že menšinou rozumieme skupinu obyvateľstva, ktorá sa od väčšinového obyvateľstva štátu odlišuje na základe etnických, jazykových, náboženských či kultúrnych znakov, žije na území tohto štátu dlhšiu dobu a je voči väčšinovému obyvateľstvu v podriadenej pozícii. Pozri podobne definícia F. Capotortiho, zvláštneho spravodajcu Podvýboru OSN k diskriminácii a ochrane menšín (E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1, para. 568, cit. podľa webstránky úradu Vysokého komisára OSN pre ľudské práva, dostupné online na: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Minorities/Pages/internationallaw.aspx> [naposledy navštívené 26.05.2014]); ďalej tiež čl. 1 *Deklarácie o menšinách* (1992), op. cit.; VALENTINE, John R. Toward a definition of national minority. *The Denver journal of international law and policy*. 2004, roč. 32, č. 3, 445–473; GRAMMATIKAS, Vassilios. The definition of minorities in international law: a problem still looking for a solution. *Evue hellénique de droit international*. 1999, roč. 52, č. 2, 321–364; GULIYEVA, Gulara. Defining the indefinable: a definition of „minority“ in EU law. *European yearbook of minority issues*. 2010, č. 9, s. 189–222.

⁷⁰ Pozri napríklad ESPIELL Héctor Gros. *The Right to Self-Determination, Implementation of the United Nations Resolution*. UN Doc. E/CN.4/Sub.2/405/Rev.1, s. 9 odst. 56.

⁷¹ MURSWIEK, op. cit., s. 21.

⁷² BALAŠ, op. cit., s. 153.

tejto myšlienky však môžu byť rôznorodé a kým v rámci dekolonizačného procesu nikto nepochyboval o tom, že prípustnou možnosťou je i jednostranné odtrhnutie sa od materského štátu, mimo proces dekolonizácie sa táto otázka stala mimoriadne kontroverznou. Medzinárodné právo na ňu bohužiaľ neposkytuje jasnú odpoveď, respektive existujúca normativita poskytuje rôzne možnosti interpretácie, čo sa stalo príčinou a zároveň dôsledkom konfliktu medzi zásadou sebaurčenia a zásadou zachovávanía územnej celistvosti. Je tento konflikt riešiteľný? Právo na sebaurčenie je síce nosnou, ale nie *jedinou* nosnou zásadou medzinárodného práva. I preto nemá absolútny charakter. Z nášho pohľadu je tak oprávnené konštatovať, že nie je možné uplatňovať jednu či druhú zásadu výlučne, tj. tak, aby došlo k úplnému potlačeniu tej druhej. I suverenita štátu dnes nie je chápaná absolútne. Jej obsah a rozsah sú limitované ďalšími zásadami medzinárodného práva, ktoré (spolu)určujú možnosti a spôsoby pôsobenia štátu smerom dovnútra voči vlastnému obyvateľstvu a teritóriu, ako aj smerom navonok, voči ostatným členom medzinárodného spoločenstva. Je tak nutné vnímať zásadu sebaurčenia ako limit, ale nie ako negáciu suverenity a územnej celistvosti štátu. S ohľadom na ich relevanciu však nutne vyplýva, že právo na sebaurčenie v jeho externej podobe unilaterálnej secesie je možné realizovať v extrémnych prípadoch ako *ultimum remedium*, a to aj napriek nejasnostiam, ako sú definičné znaky takejto situácie. Zároveň ale jeho realizácia nesmie viesť k úplnej negácii práva na zachovanie územnej celistvosti, tj. nesmie dôjsť k ohrozeniu ďalšej existencie materského štátu. Riešenie rozporu medzi týmito dvoma zásadami tak nemá podobu subordinácie jednej z nich, ale podobu koordinačného vzťahu, pričom konkrétna podoba bude záležať na danostiach jednotlivých prípadov.

Tento príspevok vznikol v rámci Výskumného centra pro lidská práva Univerzity Karlovy v Praze (projekt č. 204006/2012).

JUDr. Martin Faix, PhD., MJI

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Martin Faix

From the Right to Self-Determination towards the Unilateral Secession?

Abstract: The concept of self-determination is an issue worth analysis for several reasons. First, it went through a remarkable change from a political goal to one of the cornerstones of the current international legal system. Secondly, despite its current position as a binding *erga omnes*-rule of international law, which is enshrined in the most important documents such the UN-Charter or the human rights Covenants of 1966, its content and scope of application in the post-colonial world remain problematic. Most vivid discussions, heated up by current secessionist tendencies in Europe, concern the conflict between the principle of determination and the principle of territorial integrity. One part of the current doctrine restricts the realization of self-determination to an internal mode, which entitles people autonomy and similar arrangements. It is however the other group of writers, which in exceptional circumstances considers also the external dimension of self-determination as legal, even in the form of unilateral secession. This contribution pleads for reconciliation of the two principles by finding solutions, which do not foster the exclusivity and/or subordination in the relationship between them, but coordination. However, taking into account the importance and broadness of the questions to which no clear answer could be found yet, self-determination will continue to constitute a challenge in practice, as well as in the doctrine of international law.

Key words: self determination, territorial integrity, unilateral secession, creation, states, Crimea